

ФИЛОСОФИЯ

UBTBR 21.31.35

<https://doi.org/10.47526/3007-8598.6525>

ZHANAR MUSTAFINA¹ , KARLYGASH BORBASSOVA^{2*}

¹ K. Cubanov Aktöbe Bölge Üniversitesi, PhD, Yardımcı Doçent (Aktöbe, Kazakistan)

e-posta: zhmustafina@zhubanov.edu.kz

^{2*} El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Felsefe Bilimleri Doktoru, Profesör (Almatı, Kazakistan)

e-posta: Karlygash.Borbassova@kaznu.edu.kz

KAZAK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL RİTÜELLERİN DİNÎ-FELSEFİ ANLAMI

Özet. Bu makalede, Kazak halkının manevi kültüründe önemli bir yere sahip olan geleneksel ritüeller, halk inanışları ve yasaklar dinî-felsefi açıdan ele alınmaktadır. Araştırmanın asıl amacı, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan Kazak halkının bu kültürel unsurların kökenlerini, sembolik anlamlarını, dinî temellerini ve toplumsal işlevlerini ana hatlarıyla ortaya koymaktır. Çalışmada özellikle “ırım” (halk inanışı) ve “tıyım” (yasak) kavramlarının anlamları ve karşılıklı ilişkileri incelenmekte; bunların mitolojik düşünce, İslamiyet öncesi inançlar ve İslami değerlerle bağlantıları değerlendirilmektedir. Ayrıca hamilelik, doğum, çocuk yetiştirme, nazardan korunma ve ad verme gibi insan hayatının farklı dönemleriyle ilişkili geleneksel uygulamalar somut örnekler üzerinden analiz edilmektedir. Halk inanışları ve yasakların yalnızca geçmişten günümüze ulaşan kültürel uygulamalar olmadığı; aynı zamanda ahlak, terbiye, toplumsal dayanışma, kutsallık anlayışı ve insan-doğa ilişkisini yansıtan bir dünya görüşü oluşturduğu ortaya konulmaktadır. Araştırma sonucunda, geleneksel ritüellerin Kazak toplumunun dinî ve felsefi düşüncesinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı, toplumsal davranışları düzenlediği ve millî kültürel hafızanın korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kazak kültürü, geleneksel ritüeller, halk inanışları, yasaklar, din, mitoloji, sembol.

Жанар Мустафина¹, Қарлығаш Борбасова²

¹ Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, PhD, доцент м.а.

(Ақтөбе, Қазақстан) e-mail: zhmustafina@zhubanov.edu.kz

^{2*} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия ғылымдарының докторы,

профессор (Алматы, Қазақстан) e-mail: Karlygash.Borbassova@kaznu.edu.kz

Қазақ мәдениетіндегі дәстүрлі рәсімдердің діни-философиялық мәні

Аңдатпа. Мақалада қазақ халқының рухани мәдениетінде маңызды орын алатын дәстүрлі рәсімдер, халықтық ырымдар мен тыйымдар діни-философиялық тұрғыдан қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаттарының бірі – ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан қазақ халқының ішінде өмі сүріп келе жатқан мәдени құбылыстардың шығу негіздерін, символдық мағыналарын, діни мазмұнын және қоғамдық қызметтерін анықтау. Зерттеу барысында «ырым» және «тыйым» ұғымдарының мәні мен

***Cite us correctly:**

Mustafina, Z., & Borbassova, K. (2026). Kazak Kültüründe Geleneksel Ritüellerin Dinî-Felsefi Anlamı. *HIKMET*, 3(9), 77–89. <https://doi.org/10.47526/3007-8598.6525>

Мақаланың редакцияға түскен күні 18.09.2026 / қабылданған күні 29.09.2026.

өзара байланысы талданып олардың мифологиялық дүниетаным мен исламға дейінгі наным-сенімдермен және исламдық құндылықтармен қоса сабақтастығы сараланады. Сонымен қатар жүкті әйелге қатысты дәстүрлер, бала туу, нәрестені тәрбиелеу, көз тиюден қорғау және ат қою сияқты адам өмірінің әртүрлі кезеңдеріне байланысты дәстүрлі тәжірибелер нақты мысалдар негізінде талданады. Халықтық ырымдар мен тыйымдардың өткеннен жеткен мәдени тәжірибе ғана емес, әдеп, тәрбие, қоғамдық бірлік, киелілік түсінігі және адам мен табиғат арасындағы байланысты бейнелейтін дүниетанымдық жүйе екені көрсетіледі. Зерттеу нәтижесінде дәстүрлі рәсімдердің қазақ қоғамының діни-философиялық ойлау жүйесінің қалыптасуына ықпал еткені, адамдардың күнделікті мінез-құлқын реттеуге қызмет еткені және ұлттық мәдени жадтың сақталып, кейінгі ұрпаққа жеткізілуіне маңызды үлес қосқаны тұжырымдалады.

Кілт сөздер: қазақ мәдениеті, дәстүрлі рәсімдер, ырымдар, тыйымдар, дін, мифология, символ.

Жанар Мустафина¹, Карлыгаш Борбасова²

¹ *Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, PhD, и.о. доцента (Актобе, Казахстан) e-mail: zhmustafina@zhubanov.edu.kz*

² *Казахский национальный университет имени аль-Фараби, доктор философских наук, профессор (Алматы, Казахстан) e-mail: Karlygash.Borbassova@kaznu.edu.kz*

Религиозно-философское значение традиционных ритуалов в Казахской культуре

Аннотация. В статье с религиозно-философской точки зрения рассматриваются традиционные ритуалы, народные поверья и запреты, занимающие важное место в духовной культуре казахского народа. Цель исследования заключается в выявлении происхождения, символического значения, религиозных основ и общественных функций культурных элементов, передававшихся из поколения в поколение на протяжении многих веков. Особое внимание уделяется содержанию и взаимосвязи понятий «ырым» (народное поверье) и «тыйым» (запрет), а также их связи с мифологическим мировоззрением, доисламскими верованиями и исламскими ценностями. На конкретных примерах анализируются традиционные практики, связанные с беременностью, рождением и воспитанием ребенка, защитой от сглаза и наречением имени. Показано, что народные поверья и запреты являются не только элементами традиционной культуры, но и мировоззренческой системой, отражающей нравственные нормы, воспитательные ценности, общественную солидарность, представления о сакральном и взаимоотношениях человека с природой. В результате исследования делается вывод, что традиционные ритуалы играют значительную роль в формировании религиозно-философского мировоззрения казахского общества, регулируют повседневное поведение людей и способствуют сохранению национальной культурной памяти и ее передаче последующим поколениям.

Ключевые слова: казахская культура, традиционные ритуалы, народные поверья, запреты, религия, мифология, символ.

Zhanar Mustafina¹, Karlygash Borbassova²

¹ *K.Zhubanov Aktobe Regional University, PhD, Acting Associate Professor (Aktobe, Kazakhstan), e-mail: zhmustafina@zhubanov.edu.kz*

² *Al-Farabi Kazakh National University, Doctor of Philosophy, Professor (Almaty, Kazakhstan), e-mail: Karlygash.Borbassova@kaznu.edu.kz*

The Religious and Philosophical Meaning of Traditional Rituals in Kazakh Culture

Abstract. This article examines traditional rituals, folk beliefs, and prohibitions that occupy an important place in the spiritual culture of the Kazakh people from a religious and philosophical perspective. The study aims to identify the origins, symbolic meanings, religious foundations, and social functions of these cultural elements transmitted from generation to generation over centuries. Particular attention is given to the meanings and interrelationship of the concepts *yrym* (folk belief) and *tyiym* (prohibition), as well as their connections with mythological thought, pre-Islamic beliefs, and Islamic values. Traditional practices associated with pregnancy, childbirth, child-rearing, protection from the evil eye, and naming are also analyzed through specific examples. The study demonstrates that folk beliefs and prohibitions are not merely cultural practices inherited from the past but constitute a worldview reflecting morality, education, social solidarity, notions of sacredness, and the relationship between humans and nature. The findings indicate that traditional rituals played an important role in shaping the religious and philosophical worldview of Kazakh society, regulating everyday behavior, and contributing to the preservation and transmission of national cultural memory to subsequent generations.

Keywords: kazakh culture, traditional rituals, folk beliefs, prohibitions, religion, mythology, symbol.

Giriş

Kazak halkının manevi kültürü, yüzyıllar boyunca oluşan gelenekler, halk inanışları, yasaklar, semboller ve çeşitli işaretlerden meydana gelen çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Toplumun tarihsel hafızasını, dünya görüşünü ve değerler sistemini yansıtan bu unsurlar, yalnızca gündelik hayatı düzenleyen kurallar olarak değil, aynı zamanda dinî, ahlaki ve felsefi anlamlar taşıyan kültürel olgular olarak değerlendirilmelidir. Özellikle halk inanışları ve yasaklar, insan ile doğa, birey ile toplum, maddi dünya ile manevi âlem arasındaki ilişkinin geleneksel kültürde nasıl kavrandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle söz konusu kültürel unsurların dinî-felsefi ve sembolik temellerinin incelenmesi, Kazak halkının geleneksel dünya görüşünün anlaşılması bakımından önem taşımaktadır (Abdullina et al., 2026: 389).

Kazak kültürünün araştırılma tarihine bakıldığında, halk gelenekleri, inanışları, yasakları ve çeşitli işaretlerin sembolik anlamlarının birçok araştırmacının ilgisini çektiği görülmektedir. Şokan Velihanov, E. Divayev, Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursınu ve Halel Dosmuhamedov gibi Kazak aydınları, halkın manevi mirasını bilimsel açıdan değerlendirerek bu meseleye ilişkin önemli görüşler ortaya koymuşlardır. Onların çalışmalarında yer alan düşünceler daha sonra S. Mukanov, E. Margulan, Ş. İbrayev, E. Konıratbayev ve diğer araştırmacılar tarafından geliştirilerek sürdürülmüştür.

Göçebe toplumun manevi yapısı ve geleneksel kültürün çeşitli meseleleri yalnızca tarih ve etnografya alanlarında değil, felsefe, kültür bilimi, arkeoloji, folklor ve filoloji araştırmalarında da ele alınmıştır. Bu bağlamda M. Avezov'un "Enkidiada: Göçebe ve Yerleşik Dünyaların Birliği Sorunu Üzerine" adlı çalışması, G. Esim'in Bilge Abay, T. Gabitov'un Kazak Kültürünün Tipolojisi, A. Seydimbekov'un Kazak Dünyası, D. K. Kişibekov'un Göçebe Toplum: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Gerilemesi, A. Kasabek'in Hakikat Arayışı: Millî Felsefenin Doğası Üzerine, S. Akatayev'in Kazakların Dünya Görüşündeki Senkretizm, J. K. Karaközova'nın Kazak Kültürü ve Sembol ve S. Kaskabasov'un Kazakların Masal Dışı Düzyazı Anlatıları adlı eserleri öne çıkmaktadır. K. Akışev'in "Geleneksel Kazak Kültürünün Oluşumu Üzerine: Arkeolojik Yaklaşım" başlıklı çalışması ile M. Orınbekov ve diğer araştırmacıların eserleri de konunun farklı yönlerden ele alınmasına önemli katkılar sağlamıştır (Қалиев және т.б., 1994: 62).

Kazak halkının manevi kültürüne ilişkin bilgilerin toplanması ve korunması amacıyla yürütülen özel devlet programları kapsamında da çok sayıda eser ve derleme yayımlanmıştır. On ciltlik Kazak Eğitim Düşüncesi Antolojisi, iki ciltlik Kazak Halkının Gelenek ve Görenekleri, A. Nüsipokasulı'nın Beşikten Mezara Kadar, B. Mominova ve S. Beysembayeva'nın Kazak

Dilindeki Jest ve İşaretlerin Kazakça-Rusça Açıklamalı Sözlüğü, K. Begmanov'un Halkı Güçlü Olanın Geleneği de Güçlüdür: Etnografik Söyleşi ve A. Kuralulu tarafından hazırlanan Kazak Halkındaki Yasaklar ve İnanışlar bunların başlıca örneklerindendir.

Konuyla ilgili çeşitli bilimsel ve süreli yayınlarda da araştırmalar yayımlanmıştır. K. Orazbekuli'nin "Kazak Halkının İnanışları ve Yasakları", G. Aytbayeva'nın "İnanışlar Neye İşaret Ediyor?" ve A. Emirbekova'nın "Kazak Halkının İnanışları ve Yasakları" başlıklı makaleleri bu çalışmalar arasında sayılabilir. Bununla birlikte mevcut araştırmaların büyük bir bölümü halk inanışları ve yasakları daha çok etnografik, folklorik veya kültürel yönleriyle ele almakta; bunların dinî-felsefi temelleri ile sembolik anlamlarını bütüncül ve sistemli biçimde incelememektedir. Dolayısıyla bu alanda giderilmesi gereken belirgin bir araştırma boşluğu bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Kazak manevi kültüründe yer alan halk inanışları ve yasakların ortaya çıkışını, toplumsal işlevlerini, sembolik anlamlarını ve dinî-felsefi temellerini incelemektir. Araştırmada bu unsurların yalnızca geçmişten günümüze aktarılan geleneksel kuralları olmadığı; insanın evren, doğa, toplum, aile ve kutsal alanla ilişkisini düzenleyen bir değerler sistemi oluşturduğu düşüncesinden hareket edilmektedir. Böylece halk inanışları ve yasakların Kazak toplumunun kolektif hafızasındaki yeri ortaya konularak geleneksel dünya görüşünün anlaşılmasına bilimsel katkı sağlanması hedeflenmektedir (Өсеров және т.б., 1992).

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir; Kazak halk inanışları ve yasaklarına ilişkin etnografik, folklorik, tarihî ve dinî kaynaklar doküman incelemesi yoluyla değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle sınıflandırılmış; özellikle doğum, çocuk bakımı, ad verme, beşik ve geçiş törenleriyle ilgili inanış ve yasaklar incelenmiştir. Bu uygulamaların kökenlerini ve tarihsel gelişimini belirlemek amacıyla tarihsel-karşılaştırmalı yöntemden, dinî-felsefi ve sembolik anlamlarını açıklamak için ise yorumlayıcı ve semiyotik yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Böylece halk inanışları ve yasaklar; İslamiyet, Tengricilik, Şamanlık ve eski mitolojik düşünceyle ilişkileri bağlamında karşılaştırılarak eğitsel, ahlaki ve toplumsal işlevleri bakımından değerlendirilmiştir.

Tartışma ve Bulgular

Yüzyıllardır Kazak halkıyla birlikte varlığını sürdüren halk inanışları ve yasaklar sisteminin, Kazakların yaşamında, geleneksel düşünce biçiminde, örf ve âdetlerinde ve günlük hayatında geniş bir yer tuttuğu bir gerçektir. Ancak günümüzde bunlar günlük yaşamımızdan uzaklaşmakta, anlamını yitirmekte ve kullanım alanları daralmaktadır. Bu süreç, ülkemizin bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda başlamıştır. O dönemden itibaren halkımızın kutsal kabul ettiği kavramlar ve geleneksel uygulamalar daha hızlı biçimde unutulmaya yüz tutmuştur. Bunlara ihtiyaç duyulmaması da bu durumu etkilemiştir. Hatta Kazakların kutsal saydığı bütün kavramları, geleneksel düşüncelerini, efsane ve anlatılarını bütünüyle reddeden ve değersizleştiren dinî cemaatler ortaya çıkmıştır. Bu grupların faaliyetleri, milletin manevi dünya görüşüne zarar vermiştir.

Kazak halkındaki inanış ve yasakların kökenlerini ve sembolik özelliklerini incelemeden önce, "ırım" (halk inanışı) ve "tıyım" (yasak) kelimelerinin anlamları ve aralarındaki ilişki üzerinde durmak gerekir (Абылқасымов, 1993: 28).

Tanınmış etnograf B. Bopay'a göre yasaklar çoğunlukla emir kipinde ifade edilir: "Bir erkeğin önünü kesme", "Tuzu dökme", "Kapının iki yanına kollarını gererek dayanma", "Kapının üst pervazına asılma", "Eşiğe basma", "Yeşil otları koparma", "Kuş yumurtasını kırma" gibi.

Halk inanışları, bu yasakların anlamlarının açıklanmasıyla ortaya çıkar. Bir davranış neden yapılmamalıdır? Bunun nedenleri ve sonuçları nelerdir? Kişiyi kötü huy ve davranışlardan daha fazla uzak tutmak için yasağın anlamı açıklanır ve uyarı güçlendirilir. Örneğin, "Yeşil otları koparırsan sen de daha yeşirmeden biçilirsin, genç yaşta hayatını kaybedersin" denildiğinde, yasak bir halk inanışına dönüşür. Başka bir ifadeyle yasak, halk inanışının bir kanadı, onun

oluşmasının ön koşuludur. Halk inanışı iyiliğin habercisi gibiysen yasak, kötülükten ve yaklaşan tehlikelerden sakındırma düşüncesinden doğmuştur.

Kazaklar yasak bildiren sözleri hiçbir zaman çoğul hitapla söylemezler. Çünkü bu sözler, beşikteki çocuktan yaşlılara kadar her insana ayrı ayrı yöneliktir. Bunlar, her Kazak'ın bilmesi gereken değerli bir bilgi hazinesidir; millî terbiyenin kaynağı ve bir milletin kuşaklar boyunca oluşturduğu birikimdir (Kartaeva, 2020: 191).

Halk inanışları, bir bilmecenin cevabına da benzer. Kazak halk inanışları başlı başına bir alan oluşturur; göçebe yaşamının çeşitli yönlerini, inceliklerini ve anlamını ortaya koyar. İnanışlar ve yasaklar birbirini tamamlar. İnanışlarda edep ve ahlak ön plana çıkarken yasaklarda insanı bilgisizlikten kaynaklanan yanlış davranışlardan uzak tutma amacı daha belirgindir. “Bilmeyen zehir içer” sözüyle ifade edildiği gibi, kişiye bilgi kazandırmak ve doğruyu anlatmak hedeflenir.

Halk inanışlarında “murdar” ve “haram” kavramları da yer alır. Örneğin, bir kırlangıcın evin çatısına yuva yapması iyiliğin işareti sayılır. Buna karşılık, gece kuşu olan baykuşun geceleyin çatıya konması kötülüğün işareti olarak görülür. Baykuş görülür görülmez belayı uzaklaştırmaya yönelik bir uygulama yapılır. Halk inanışları; insanın davranışlarıyla, kadınlarla, çocuklarla, beşik, yolculuğa çıkmakla ve yolcularla ilgili inanışlar şeklinde sınıflandırılabilir. Giysilerle, hatta ayaklarla ilgili inanışlar da vardır. Yiyecek ve yemekle ilgili inanışlar ve yasaklar ise başlı başına ayrı bir gruptur.

Kazak halkının inanışları, yasakları, örf ve âdetleri ile gelenekleri, halkımızın uzun tarihine dayanmaktadır. Bunların uzak atalardan günümüz çocuklarına kadar kuşaktan kuşağa aktarılması; taşıdıkları öğütleri, eğitici anlamlarını ve tarihî değerlerini koruması, özünü yitirmeden yüzyıllar boyunca yaşaması, eğitici niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Kazak halk inanışları ve yasaklarının milletin değerli bir mirası ve altın hazinesi olduğunu tekrar tekrar söylemeye bile gerek yoktur. Bu, kanıtlanması gerekmeyen bir gerçektir.

Kazak halk inanışları, Kazakların bilgi birikimidir. Onlar yazılı kanunlardan önceki kanun, ders kitaplarından önceki ders kitabı, imandan önceki edeptir. Kazak aile terbiyesinin temelinde halk inanışları ve yasaklar yer alır.

Her Kazak ailesi, doğumdan ölüme kadar hayata anlam katmak amacıyla çeşitli gelenekleri, inanışları ve yasakları uygular. Ancak çoğumuz bu geleneksel uygulamaların bazılarının nereden geldiğini bilmeyiz. Bu makalede, söz konusu sorulara cevap aranmaktadır. Halk inanışlarının, yasakların ve geleneksel uygulamaların ortaya çıkış tarihini ve nedenlerini öğrenmekle yetinmemeli; bunların anlamlarını daha kapsamlı biçimde ortaya koyarak genç kuşaklara aktarmalıyız (Бопайұлы, 2017: 104).

Kazak halkının birçok geleneği, örf ve âdeti, halk inanışı, yasağı ve efsanesi dinimizle iç içedir. Halk inanışları, yasaklar ve kutsal kabul edilen kavramlarla ilgili efsane ve hikâyelerin kaynağı, Kur'an-ı Kerim'e ve peygamberlerin hayatlarına dayanmaktadır (Bopayulı, 2017: 10). Bunun yanında, günümüze ulaşan birçok halk inanışında putperestliğin, Tengriciliğin ve Şamanlığın izleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı inanışların Kur'an'ın çeşitli surelerinde de anlatıldığı bir gerçektir.

Halk inanışları dinle hiçbir zaman çelişmez. Örneğin din sabırlı olmaya çağırırken Kazaklar, “Sabrın sonu saf altındır” der. Din birlik ve berekete çağırırken, “Birlik ve bereketin sonu bayramdır” deriz. Din bağışlamayı öğütlerken Kazaklar, “Önüme gelip af dilerse, babanın kan bedelinden bile vazgeç” der. Din iyilik yapmayı öğütlerken, “İyiliğe iyilik herkesin, kötülüğe iyilik er kişinin işidir” deriz. Din her zaman güzel söz söylemeyi öğütlerken Kazaklar, “Bir güzel söz bin kişiyi sevindirir, bir kötü söz bin kişiyi birbirinden uzaklaştırır” der. Kazak halk inanışları, işte böyle anlamlı atasözleri ve özlü sözlerle şekillenerek yeni nesilleri erdemli olmaya yönlendirir. Bunlar, geleneksel düşünce dünyamızın temelini oluşturur.

Kazaklarda, yapılmaması gereken davranışları belirleyen “yasak” kavramıyla bağlantılı halk inanışları da vardır. Bunlar tabu niteliğindedir. Günümüzde işaret ve sembollere dayanan bu anlatıların bazıları yalnızca tarihsel açıdan ilgi çekmektedir. Ancak aralarında insanların

yaşamlarını sürdürmelerine, manevi ve maddi değerler üretilip geliştirmelerine yardımcı olanlar da az değildir.

“Kazaklar, ‘kiye’ denilen kutsal güce büyük önem verir. Bazı doğal afetleri, ateşi, bazı hayvanları ve kuşları, göçebe yaşamı için gerekli eşyaları kutsal kabul ederler. Bunlara saygı göstermenin ve ilgili geleneksel uygulamaları yerine getirmenin insana zenginlik, mutluluk ve kut getireceğine inanırlar. Buna karşılık, bu uygulamalara uymamanın ve kutsal varlıklara saygısızlık etmenin yoksulluğa yol açacağını düşünürler (Akataı, 2011: 83).

Böyle olağanüstü bir güce sahip olduğuna inanılan hayvanlar için ‘kiyesi var’, yani ‘kutsal bir gücü var’ denir; bu hayvanların kendileri de kutsal kabul edilir. Hayvanların ve eşyaların taşıdığı kutsal güce saygı göstermemek, bu gücün öfkesine yol açar. Kutsal gücün öfkesi ve gazabı ise ‘kesir’, yani uğursuzluk ve felaket olarak adlandırılır”.

Halk inanışları ve yasaklar, psikolojik açıdan, basit düşünme biçimlerinden doğan bir inanç türüdür. Bunlar, yaşam sürecinde zamanla şekillenen, aynı etnik topluluğun üyelerince paylaşılan ve göçebelerin düşünce dünyasında yer edinen psikolojik özelliklerdir. Yasaklar ve inanışlar; topluluk içindeki erkekler ve kadınlar, büyükler ve küçükler, oğlanlar ve kızlar gibi farklı gruplara yönelik olarak dile getirilmiştir.

Halk inanışları ve yasaklar, mitolojiyle yakından ilişkilidir. Britanyalı araştırmacı Karen Armstrong, *The Battle for God* (Tanrı İçin Mücadele) adlı eserinde mit hakkında şöyle yazar:

“Miti yalnızca akıl yoluyla anlamaya çalışmak yanlıştır. Efsanelerde saklı hakikatleri, tıpkı resim, şiir, heykel ve müzikte olduğu gibi, ancak kalbinizle hissedebilirsiniz...”

“Mitler, ancak gelenek ve göreneklerle iç içe geçip onlarla bütünleştğinde halk inanışlarına ve yasaklara estetik açıdan canlılık kazandırır. İçeriği kutsal anlatılarla zenginleşen gelenek ve uygulamalar, bunların kutsal anlamını ortaya çıkarır ve hayatın derin sırlarını anlamamıza imkân verir (Alpysbay, & Baltymova, 2025: 17-29).

Mitlerle gelenekleri birbirinden ayırmak oldukça zordur. Bu alanı kapsamlı biçimde araştıran bilim insanları bile, ‘Önce geleneksel uygulamalar mı ortaya çıktı, yoksa efsaneler mi bunların oluşmasına yol açtı?’ sorusunda ortak bir sonuca varamamıştır. Mitler, mistisizmle, yani gizemli ve görünmeyen âlemle sıkı bir ilişki içindedir.

Gelenekler ve peygamberler aracılığıyla aktarılan ilahî uygulamalar olmasaydı, yalnızca dinî öğütler ve efsaneler yetersiz kalır, taşıdıkları anlam insanlar için tam olarak açığa çıkmazdı. Bir benzetmeyle ifade etmek gerekirse, geleneğe dönüşmeyen ve günlük yaşama yerleşmeyen efsaneler, kâğıda yazılmış notalar gibi kuru birer soyutlamaya dönüşür. Notalar ancak bir müzik aletiyle çalındığında insanın ruhunu dinlendiren eşsiz ezgilere dönüşür (Temirkhanov, & Abzhaylov, 2023: 34).

Aynı şekilde, mitler ve efsaneler de ancak gelenekler kuşaktan kuşağa aktarıldığında ve içtenlikle yaşatıldığında insana teselli verir, ruhuna ilham katar” (Бопайұлы, 2017: 20).

Günümüze ulaşan halk inanışları ve yasakların birçoğunun putperestlikten kaynaklandığını yukarıda belirtmiştik. Tanınmış etnograf ve Türkolog E. A. Divayev, dinî inanışlarla ilgili etnografik malzemeler toplarken Kazak halkının yaşamında eski dönemlerden kalan şu “putperestlik” izlerini tespit etmiştir:

1. Yeni gelin, kayınpederinin evine ilk kez girdiğinde ocaktaki ateşe bir parça koyun yağı atar.
2. İlkbaharda Kırgızlar, kışlaktan yaylaya ilk kez göç ederken iki ayrı yerde büyük ateşler yakar ve yük yüklü develeri bu ateşlerin arasından geçirir.
3. Çocuğu olmayan kadın, babasının evine geri gönderilmez; kutsal kabul edilen yerlerde geceleme, kandil veya ateş yakmaya gönderilir.
4. “Otağası” yani aile reisi sözü, “ateşin sahibi” anlamından gelir. Ayrıca “tütün”, yani “duman” sözü de vardır.
5. Bir kişi öldükten sonra kırk gün boyunca yağlı fitillerle kırk kandil yakılır.

E. A. Divayev, bütün bu uygulamaların Kazaklarda İslamiyet’ten önce ateşe tapınma kültürünün bulunduğunu açıkça gösterdiğini belirtir.

İslamiyet öncesi dinî inanışların izlerini belirleme konusunda Divayev'in görüşleri, Şokan Velihanov'un görüşleriyle birçok noktada örtüşmektedir. Örneğin Velihanov, *Kazaklarda Şamanlığın Kalıntıları* adlı çalışmasında ateşe tapınmayı ve bununla bağlantılı çeşitli uygulamaları Şamanlığın izleri arasında sayar. Ateşle arınma, ateşin düğün törenlerindeki rolü ve ölen kişi için kandil yakılması gibi uygulamalar bunlara örnektir.

E. A. Divayev, Kazak halk inanışları hakkında şöyle yazar: “Bir koyun sürüsünün önünü kesmek veya sürüyü yararak arasından geçmek doğru değildir. Çünkü koyunların otlandığı yerde Hızır Peygamber dolaşır.” Divayev ayrıca, Kazaklarda ev sahibi yemekten tatmadan başkalarının yemeğe başlamaması gerektiğine ilişkin bir inanışın, yani geleneğin bulunduğunu belirtir. Bu inanışta geçmişin izlerini görür (Өжіғали, 2005: 77).

Kazak halkının gelenek ve göreneklerine daha yakından bakalım. Yalnızca bir çocuğun dünyaya gelişiyle ilgili bile çok sayıda gelenek, tören, âdet, inanış ve yasak bulunmaktadır. Üstelik bu uygulamalar, çocuk daha doğmadan başlar. “Kursak şaşu” ve “jaris kazan” gibi gelenekler yerine getirilir.

“Kursak şaşu”, yeni gelinin hamile kalmasıyla ilgili bir gelenektir. Hamilelik haberini duyanlar, ailenin evine gelerek kutlama amacıyla şekerleme gibi yiyecekler sağlar ve iyi dileklerde bulunurlardı. Komşu kadınlar, iyi yürekli arkadaşları ve iyi anlaştığı eltileri, aşerdiği yiyecekleri yiyebilmesi için çeşitli tatlılar ve lezzetli yemekler hazırlayıp evine götürürlerdi. Kayınvalidesi ise “Ataların ruhları gelini koruyup kollasın” diyerek evin sağ tarafındaki ahşap kafes duvara beyaz bir örtü bağlardı (Бопайұлы, 2017: 21).

“Jaris kazan” geleneği, doğum zamanı gelen kadının bebeğini dünyaya getirecek olmasının sevinciyle gerçekleştirilirdi (Жүнісов, 1994: 5). Hamilelik boyunca kadının haram yiyecekler yememesine, kirli yerlere basmamasına ve kavgalara karışmamasına dikkat edilirdi. Bebeğin akıllı ve kavrayışlı olması dileğiyle annenin aşerdiği yiyecekler mümkün olduğunca karşılanırdı. Çocuğun kana susamış biri olmaması için anneye kesilen hayvanın kanı gösterilmezdi. Dokuz ay boyunca temiz yiyeceklerle beslenmesine özen gösterilir ve kendisine güzel sözler söylenirdi.

Kadını dışarıdaki kötücül güçlerden, halk inanışındaki adıyla cin ve şeytanlardan korumak amacıyla muska, nazar boncuğu ve iğne takılırdı. Muska boyna asılır ya da göğsün alt kısmına yerleştirilen küçük bir muska kesesine yedi küçük taş dikilirdi. “Kötü sözün ve nazarın taşa değsin” anlamındaki “Til-közim tasqa” sözü de bu uygulamayla ilişkilendirilirdi (Kaliyev, 1994: 11–12).

Hamile kadın, üzerlik otu —bazı yerlerde ardıç—, tuz ve ateş kullanılarak kötülüklerden arındırılmaya çalışılırdı. Nazarın ve zararlı büyülerin etkisinin kırmızı beze geçip yok olması dileğiyle, sahip olduğu eşyalara kırmızı kumaş bağlanırdı.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kazak halkı hamile kadının beslenmesine özel önem verirdi. Kazaklar arasında yaygın bir inanışa göre hamile kadın deve eti yememeliydi. Hamilelik sırasında deve eti yiyen kadının çocuğunu on iki ay boyunca karnında taşıyacağına inanılırdı. Çeşitli biyolojik nedenlerle doğum geciktiğinde, hamile kadın devenin karnının altından veya önünden birkaç kez geçirilirdi. Böylece doğumun daha çabuk gerçekleşmesinin sağlanacağı düşünülürdü (Kaliyev, 1994: 12). Ayrıca, bebeğin yarık dudaklı doğacağına ilişkin inanış nedeniyle hamile kadına tavşan eti de yedirilmezdi.

Bebeğin dünyaya geldiği gün, doğum yapan annenin beslenip güçlenmesi için uygulanan “kalja” geleneği kapsamında kesilen koyunun boyun omurları haşlanır. Ardından, bir araya gelen kadınlar omurların üzerindeki etleri dişleriyle değil, parmaklarıyla sıyrarak yerler. Etnograf A. T. Töleubayev, bu uygulamayla ilgili olarak, boyun omurlarında et veya sinir bırakılmasının bebeğin gözlerinde iltihaplanmaya yol açacağına inanıldığını belirtir (Толыбаев, 1991: 75).

Etleri temizlenen boyun omurları, “Bebeğin boynu güçlensin” dileğiyle giriş kapısının üst pervazına asılır. Kemikler, bebek başını dik tutabilecek duruma gelene kadar orada bırakılır. Bu inanış, aile büyükleriyle birlikte yaşayan ailelerde oldukça yaygındır.

Çocuklarla ilgili halk inanışları ve yasakların çoğu, göz değmesi ve sözle nazar değmesi gibi inançlarla bağlantılıdır. Demirin ve ateşin koruyucu gücü olduğuna ilişkin eski inanış

doğrultusunda, büyüünün etkisini önlemek amacıyla beşiği ve “şümek” adı verilen, bebeğin idrarını beşiğin altındaki kaba aktaran oluğu kızgın demir maşayla dağlama gibi uygulamalar yapılır. Bu uygulamaları yerine getirme görevi doğum yapan kadına verilir.

Günümüzde de Kişi Jalañaş köyünde, üzerinde birden fazla dağlama izi bulunan eski beşiklere rastlanmaktadır (Өжіғали, 2006: 34).

Kazak köylerinde, bebek yalnız kaldığında yastığının altına bıçak koyma şeklinde bir inanış vardır. Çeşitli muskaların da koruyucu olduğuna inanılırdı. Bu amaçla bebeğin başucuna kurt pençesi, bazen de kartal pençesi veya at toynağı asılırdı. Ülken Karatal köyünde eskiden beşiğin altına kirpi derisi asılırdı. Çocuğun takkesine puhu kuşunun tüyünü takmak yaygınken korunma amacıyla dua okunmuş üçgen muskalar ve boyun muskaları taşımaya daha seyrek rastlanırdı (Орынбеков, 2002: 43–44).

Kazaklar, yeni doğan bebeği biraz güçlenene kadar herkesin görmesine izin vermez, böylece onu nazardan korumaya çalışırlardı. Nazar değmemesi için bebeğe is de sürülürdü.

Kazak toplumunda genç anneler, bebek bakımıyla ilgili inanışlara ve yasaklara titizlikle uyardı. Aile büyükleri de bunların uygulanmasını gözetirdi. Bu konudaki başlıca yasaklardan biri emzirmeyle ilgiliydi. Kadın, bebeğini emzirirken başını açık tutmazdı. Halk inanışına göre şeytan, kadının saçındaki kiri bebeğin emdiği süte karıştırabilirdi. Bunun bebeğin ruhunu kirleteceğine, içine kötülük yerleştireceğine ve büyüdüğünde kimliğine yabancılaşmış, sorumsuz ve söz dinlemeyen biri olmasına yol açacağına inanılırdı. Bu nedenle bilinçli kişiler, gelinin saçlarını örtmesine büyük önem verirdi (Болайұлы, 2017: 23).

Emzirmeyle ilgili bir başka inanış da bebeğin abdestsiz emzirilmemesi gerektiği idi. Bu yasağın temel amacı, kişisel temizliği ve bebeğin sağlığını korumak olarak açıklanmaktadır.

Her milletin, bebeklere ad verme konusunda kendine özgü bir kültürü ve geleneği vardır. Kazak halkının da ad verirken gözettiği belirli ilkeleri olmuştur.

Kazaklarda, bir ailenin çocukları küçük yaşta art arda hayatını kaybediyorsa, yeni doğan çocuğa Küşik, İtbay, İtemgen, Malay ve Başay gibi hoş karşılanmayan adlar verilirdi. Bunların yanı sıra Tursın, Almas, Aman, Ötegen, Ötepbergen, Tölegen, Elemes, Ölmes ve Turar gibi adlar da aynı inanış doğrultusunda tercih edilirdi. Bu uygulama, “Çocuğun ömrü uzun olsun” dileğinden doğmuştur.

Genel olarak halk inanışlarının, toplumun inancından, iyi niyetinden ve içten dileklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bir ailede doğan çocukların hepsi kız olduğunda ve erkek çocuk beklenirken yine bir kız dünyaya geldiğinde, sonraki çocuğun erkek olması dileğiyle kıza Ulbolsın, Ulbala, Ultu, Ultuğan, Janıl veya Janılğan gibi adlar verilirdi.

Uzun süre özlemle beklenen çocuklara ise çoğunlukla Allabergen, Aldabergen, Kудaybergen, Tuyak, Tilegen, Tilepaldı ve Tileubergen adları konulurdu.

Bebeğin doğduğu zamana, yere, mensup olduğu topluluğa ve doğum sırasındaki koşullara göre Aytuğan, Ramazan, Erejep, Naurızbay, Kantarbay, Jaylaubay, Kazanbay, Boranbay, Taşkenbay, Buharbay, Jeldibay, Janbırbay, Sırbay, Edilbay, Almat, Naymanbay, Adaybay, Jenis, Kuaniş, Bazarbay, Amankeldi, Töregeldi, Kojageldi, Joldıbay ve Oljabay gibi adlar da verilirdi.

Babasının veya dedesinin yaşına göre çocuğa Elubay, Alpısbay, Jetpisbay, Seksenbay ve Toksanbay adlarının verilmesi de bir gelenektir. Bu adlar sırasıyla elli, altmış, yetmiş, seksen ve doksan yaşla ilişkilidir.

Örneğin yağmur, ad seçiminde etkili olabilirdi. Sağanak yağmurlu bir günde doğan çocuğa Janbırbay adı verilirdi (Абылқасымов, 1993). Yağmurun ardından toprağın yeşermesi ve bereketin artmasıyla bağlantılı olarak bu ad, çocuğun hayvanlarının çoğalması ve zengin olması dileğini taşırdı. Bebek dünyaya geldiğinde köy halkı göç hâlindeyse ona Köşerbay adı verilebilirdi.

Oruç döneminde doğmak Orazbay adına, serçe kuşu Torğaybay adına, kartal ise Bürkitbay adına ilham olabilirdi. Bir baba, sevgili oğluna Ayjan adını vererek onu yeni doğan ay gibi güzel bulduğunu ve kendi canı kadar sevdiğini ifade ederdi.

Bebeğe Kaskırbay adının verilmesi, onun kurt gibi cesur ve güçlü olması; Juldızbay adının verilmesi, yıldız gibi parlayan, güzel bir insan olması; Baktıbay adının verilmesi ise mutlu olması dileğini yansıtır (Tumashbay, & Tankish, 2025: 52-65).

Çocuğun geleceğine dair umutlarla, zengin olması dileğiyle Sansızbay, Jutamas, Munaytpas ve Emirbek; saygın biri olması dileğiyle Kadirbek; âlim olması dileğiyle Ğalimbek, Danabek, Kari ve Kazi adları verilir. Cesur ve yiğit olması için Jolbarıs, Arıstan, Batır ve Kaharman; uzun ömürlü olması için ise Ömirzak, Januzak ve Köpjasar gibi adlar da tercih edilir.

Bu uygulama, Kazakların “Güzel söz, bereketin yarısıdır” atasözüyle örtüşmektedir. Hayat tecrübelerinde, dilekleri gerçekleşerek çocuk sahibi olmayanların çocuk sahibi olduğu, oğlu olmayanların ise bir oğula kavuştuğu görülmüştür. Bu nedenle atalardan kalan bu gelenek sürdürülmüştür. Ayrıca, bu geleneklerin günümüz ezoterizm savunucularının “Her düşünce maddi gerçekliğe dönüşür” görüşünü de desteklediğini düşünüyoruz.

Çocuk dünyaya geldiğinde “şildehana” adı verilen bir kutlama yapılır. Bu gelenek, halk inancına göre “şil” adlı cinin yeni doğan bebeği kaçırmasını önlemek amacıyla uygulanırdı. Bütün köy halkı şildehanada toplanır, sabaha kadar şarkılar söyler ve dans ederdi. Böylece cinin eve yaklaşmasının engellendiğine inanılırdı. Kazak halkının animist dünya görüşüyle bağlantılı olarak şekillenen bu gelenek, günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Yeni doğan bebeğe ilk olarak dikişleri dışa gelecek şekilde dikilmiş bir giysi giydirilir. Bu giysiye “it köylek” veya “it jeyde”, yani “köpek gömleği” adı verilir. Kazaklarda köpekle ilgili yer adları ve kişi adları oldukça yaygındır. Köpekle bağlantılı geleneksel uygulamalar, halk inanışları ve yasaklar, onun eski dönemlerde bir totem olarak kabul edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Eskiden Kazaklarda, bir kadının çocukları yaşamayıp art arda ölüyorsa, yeni doğan bebeğine giydireceği ilk gömlek önce bir köpeğin başına geçirilir, ardından bebeğe giydirilirdi. Böylece yeni doğan çocuğun hayatta kalacağına inanılırdı. Bu gömleğin “it köylek” olarak adlandırılması da buna bağlanır. Halk arasında kişinin kendisinden küçük birine, “Ben senden önce it köylek eskittim” diyerek yaşça büyük olduğunu belirtmesi boşuna değildir (Kartaeva, & Kalniyaz, 2017: 195).

Bu giysinin neden “it köylek” diye adlandırıldığına ilişkin dinî efsaneler de vardır. Bunlardan birine göre Yüce Allah, insanın bedenini şekillendirirken onun göbek kısmından aldığı bir tutam balçıktan köpeği yaratır. Efsanede, Âdem yaratıldıktan sonra köpeğin onu kırk gün kırk gece bekleyerek İblis’ten koruduğu anlatılır. Köpeğin insandan ayrılmaması, nereye giderse gitsin ona eşlik etmesi ve sahibinin hayvanlarını ve malını koruması da buna bağlanır.

Yine bu anlatıya göre köpek, Âdem ile Havva yeryüzüne indiklerinde onların ilk sadık yoldaşı olmuş; onları belalardan ve tehlikelerden koruyup kurtarmıştır.

Yeni doğan bebeğe, onu kötülüklerden koruması dileğiyle “it köylek” giydirmenin de buradan doğduğu anlatılır. Bebek, kırkı çıkıncaya kadar bu gömleği giyer. Gömlek; basma, patıska ve bez gibi yumuşak kumaşlardan yapılır. Dikişleri dışarıda kalacak şekilde hazırlanır, kenarları kıvrılmaz. Yaka kısmı oyulur ve bebeğin başının geçebilmesi için ön tarafına dikey bir kesik açılır.

Bebeğin kırkı çıktıktan sonra it köylek atılmaz. Bir anlaşmazlığı çözmeye giden kişiler ve düşmanla savaşmaya giden yiğitler, çocuklarının bu gömleğini koyunlarına koyarak yanlarında taşırlardı. Çünkü gömleğin kendilerini tehlikelerden ve belalardan koruyacağına inanırlardı. Çocuğu olmayan kadınlara da çocuk sahibi olmaları dileğiyle it köylek verilirdi (Бопаһұлы, 2017: 25).

Doğum yapmamış kadınlar, yeni doğan köpek yavrularının üzerinden atlardı. Kadın üzerinden geçtikten sonra yavrulardan biri ölürse, bunun kadının çocuk sahibi olacağına işaret ettiği düşünülürdü. Kazaklar köpeği tekmelemez, üzerine su serpmezdi. Köpeğe su serpen kişinin vücudunu siğillerin kaplayacağına inanılırdı. “Jinişke” veya “kurt hastalığı” olarak adlandırılan vereme yakalanan hastalara da tedavi amacıyla köpek yağı içirilirdi.

Kazak halkında yeni doğan bebeği beşiğe koyma ve beşikte kundaklama geleneği özenle sürdürülür. Beşiğin ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli efsaneler vardır. Bunlara göre ilk beşik, “tobilgi”

adı verilen ağaçtan yapılmış ve bu nedenle tobilgi kutsal ağaçlardan biri sayılmıştır. Bu ağaçtan beşik, kamçı ve çeşitli kap kacaklar yapılmıştır. “Beşiği yakma”, “Ayak altında bırakma”, “Ona özen göster” gibi öğüt ve yasakların da bundan sonra ortaya çıktığı anlatılır. Tobilgi beşikte sallanan bebeğin, büyüdüğünde “aslan gibi kalabalığı yarıp geçeceğine, kaplan gibi düşmanın yolunu keseceğine” inanılırdı (Бопайұлы, 2017: 26).

Bebek yerleştirildikten sonra beşiğin üzerine yedi eşya konulur. Her birinin ayrı bir anlamı vardır. Önce beşik yorgani, ardından şapan denilen geleneksel üst giysi, kebenek adı verilen keçe giysi, kürk, at örtüsü, dizgin ve kamçı konulur. Kürk ve şapan, çocuğun büyüdüğünde halk arasında saygın biri olması dileğini ifade eder. Dizgin ve at örtüsü, at sahibi bir yetişkin olması; kebenek ve kamçı ise yurdunu koruyan bir yiğit olması dileğiyle konulur (Қалиев, 1994: 17).

Halkımızda titizlikle uyulan “Boş beşiği sallama” yasağı vardır. Efsaneye göre İblis, boş duran beşiğe kendi çocuğunu koyar. Bu nedenle boş beşiği sallamak, şeytanın çocuğunu sallamakla bir tutulur ve yasaklanır.

Yine bu inanişaya göre İblis’in çocuğu boş beşikte saklanır. Bebek beşiğe yerleştirilmeden önce beşik ateşle arındırılmazsa, orada saklanan şeytan bebeği karnının içinden dürter. Bunun bebeğin karın ağrısına ve huzursuzluğuna yol açtığına inanılır. Bu yüzden bebeği beşiğe koymadan önce ardıç, üzerlik otu veya yedi küçük çıra yakarak beşiği arındırma geleneğinin ortaya çıktığı anlatılır (Бопайұлы, 2017: 26).

Beşiğe puhu kuşunun tüyünü, bazı bölgelerde ise kurt dişini takma geleneği, bunların bebeği nazardan koruyacağına ilişkin inaniştan doğmuştur. Bu uygulama, Kazak halkının puhu kuşunu ve kurdu kutsal hayvanlar olarak kabul eden totemci anlayışıyla bağlantılıdır (Орынбеков, 2002).

Anne ve babalar, yeni doğan bebeklerinin güçlenmesi için onu kırk gün boyunca tuzlu suyla yıkarlardı. Bu uygulama, çocuğun ileride sabırlı ve dayanıklı olması, hayatında karşılaşacağı zorluklar karşısında yılmayan güçlü bir kişiliğe sahip olması dileğiyle yapılırdı.

Kazak halkı, doğumdan sonraki ilk kırk günü tehlikeli bir “geçiş dönemi” olarak görürdü. Bu nedenle yeni doğan bebek sürekli gözetilir, yanında mutlaka biri bulunurdu. Ayrıca kırkı çıkmadan bebeğin “süt tırnağı” denilen ilk tırnakları ve “karın saçı” denilen, anne karnındayken oluşan saçları kesilmezdi. İlk kırk günü sağ salim geçiren bebeğin artık güçlenmeye başladığı düşünülür, bu sevinç “kırk çıkarma” töreniyle kutlanırdı.

Erkek çocukların erken gelişip hızlı büyüdüğü düşüncesiyle, genellikle kırk gün dolmadan kırkları çıkarılırdı. Kız çocuklarının ise hafifmeşrep değil, ağırbaşlı ve dengeli olmaları dileğiyle bu tören kırk gün tamamen dolduktan sonra yapılırdı (Shadkam, & Paltore, 2018: 169).

Kırk çıkarma sırasında bebek, kırk kaşık suyla yıkanır; tırnakları ve saçları kesilirdi. Burada da kırk sayısı esas alınırdı. Bebeğin yıkanacağı kabın dibine gümüş takılar konulurdu. İçine gümüş konulan suyun en temiz su olduğuna ve cinlerle şeytanların bu suya yaklaşamayacağına inanılırdı.

Suya konulan her nesnenin ayrı bir anlamı vardı. Gümüş, çocuğun dürüst, temiz ve saf olması dileğiyle suya bırakılırdı. Kırk kaşık su ise hayatının bereketli olması için dökülürdü. Kırkı çıkan bebeğin tehlikeli dönemi atlattığı ve toplumun bir üyesi olduğu kabul edilir; bundan sonra bebek insanların arasına çıkarılmaya başlanırdı.

Kazaklarda, bebeğin ilk kesilen saçını saklama geleneği vardır. Çocuk büyüdüğünde bu saçın ona muska olarak takılması âdet hâline gelmiştir. Inanişaya göre İblis, böyle bir çocuğa etki edemez ve gücünü tüketir (Бопайұлы, 2017: 31).

Daha sonraki saç kesimlerinde ise kesilen saçlar, insanların ayak basmadığı yerlere bırakılır veya toprağa gömülürdü. Kazaklar arasında saçın gelişigüzel etrafa atılmaması gerektiği düşüncesi yaygındır. Kadınların tarakta biriken saçlarını toplayarak toprağa gömmesi veya yakması da muhtemelen bu inanişalardan kaynaklanmaktadır.

Şildehana ve beşik töreninden sonra çocuğun hayatında büyük bir kutlamayla gerçekleştirilen önemli geleneklerden biri “tusaukeser”, yani çocuğun ayaklarına bağlanan ipin

kesilmesi törenidir. Bu tören, çocuk ayakta durmaya başladıktan sonra, bir an önce yürüyebilmesi dileğiyle yapılır.

Tusaukeserde kullanılan bağ, çocuğun büyüüp gelişmesi ve soyunun çoğalması dileğiyle yeşil otlardan örülebilir. Zengin olması dileğiyle hayvanın kalın bağırsağından da hazırlanabilir. Günümüzde ise en yaygın kullanılan malzeme alaca iptir.

Özel olarak hazırlanan bu alaca ip, hayatı simgeler ve derin bir dinî-felsefî anlam taşır. Hayatta her şey çiftler hâlinde yaratılmıştır. Karanlık ve aydınlık, sıcak ve soğuk, yaşam ve ölüm, iyilik ve kötülük bunun örnekleridir. Bunlar her zaman bir arada bulunur.

Tusaukeser töreninde kullanılan alaca ip, çocuk büyüdüğünde başkasının “alaca ipini aşmasın”, yani kimsenin hakkına girmesin, hırsızlık yapmasın, başkalarına zarar vermesin ve kötü yola düşmesin diye hazırlanır. Kısacası bu uygulama, çocuğun başkasının malına göz dikmemesi ve el uzatmaması dileğini taşır.

Kazak halkında çocuk sahibi olmak ve soyunu sürdürmekle ilgili pek çok inanış ve yasak vardır. Bunlardan biri, çocuğa gömleğini ters giydirmektir. Bu uygulamanın anlamı şöyledir: Uzun süre hamile kalamayan bir kadın, küçük bir çocuğa erkek veya kız gömleğini ters giydirdi. Erkek çocuğuna erkek giysisi ters giydirilirse oğlan, kız çocuğuna kız giysisi ters giydirilirse kız doğuracağına inanılırdı. Dinî efsanelerde bu geleneğin Süleyman Peygamber’den kaldığı anlatılır (Боппайұлы, 2017: 36). Bu inanış, Kazaklar arasında günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

Yüzyıllardır Kazak halkıyla birlikte yaşayan halk inanışları ve yasaklar sistemi; halkımızın yaşamında, geleneksel düşünce biçiminde, örf ve âdetlerinde ve günlük hayatında geniş bir yer tutmuştur. Bu inanış ve yasaklar aracılığıyla çocukların eğitilmesi, kötü alışkanlıklardan uzak tutulması ve karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı uyarılması, milletimizin manevi dünyasında hâlâ yaşayan bir mirastır. Bu mirasın tarihsel, etnokültürel ve toplumsal açıdan derin bir anlamı vardır.

Bazı inanış ve yasaklar, eski dönemlerdeki Şamanlık ve Tengricilik inançlarının izlerini taşır. Bununla birlikte, halk inanışlarını ve yasakları Kazak millî kimliğinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Kazakların yasak bildiren sözleri, millî terbiyenin kaynaklarından biridir. Halkımız, çocuklarını küçük yaşlardan itibaren iyiliğe yönelmeleri ve kötü alışkanlıklardan uzak durmaları için bu sözlerle yetiştirmiştir. Kazak halkının köklü asaletinin, yüksek ahlakının ve uygunsuz davranışlardan kaçınmasının temelinde, bu yasakların çocuklara erken yaşlardan itibaren benimsenmesi bulunmaktadır.

Geçmişte bu inanış ve yasakların canlılığını koruyarak kuşaktan kuşağa aktarılması, efsaneler ve mitolojik düşünceyle bağlantılıydı. Yukarıda ele aldığımız, bebeklik dönemine ilişkin inanış ve yasakların çoğunun temelinde dinî inançlar yer almaktadır. İnsanların dinî inançları, bu uygulamalar aracılığıyla sembolik bir biçim kazanmıştır. Maddî nesneler, davranışlar, sözlü ifadeler ve zihinsel imgeler biçiminde ortaya çıkan halk inanışları ve yasaklar, simgesel özellikler taşır.

İnanışlar ve yasak bildiren sözler, halkımızın eğitim anlayışında özel bir yere sahiptir. Bu sözler, terbiyenin besleyici kaynaklarındandır. Halk inanışları ve yasaklar, dünyanın bütün toplumlarında bulunur. Ortak yönleri, her ikisinin de eğitici bir anlam taşımasıdır.

Bazen bir kişi için “Çok inanışlı, çok dindar” diyerek bu iki özelliği bir arada değerlendiririz. Oysa dindarlık, halk inanışlarına bağlılıkla aynı şey değildir. Halk inanışlarını bir terbiye aracı, yasakları ise geleneklerimizle bağlantılı davranış kuralları olarak anlamamız gerekir.

KAYNAKÇA

Abdullina, A., Obayeva, G., Mukhan, A., & Olzhabayev, B. (2026). Çağdaş Kazak nesrinde mit ve folklor dönüşümünün görünümü: Yeni mitoloji anlayışı yaklaşımına dayalı bir inceleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 118, 389–408. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1921107>

Абылқасымов, Б. (1993). *Телқоңыр: Қазақтың көне наным-сенімдеріне қатысты ғұрыптық фольклоры*. Ғылым.

Alpysbay, A., & Baltymova, M. (2025). Traditional culinary culture of the Kazakh people and its integration with the principles of Islamic nutrition. *Hikmet*, 2(4), 17–29. <https://journals.ayu.edu.kz/index.php/hikmet/article/view/5266>

Ақатай, С. Н. (2011). *Күн мен көлеңке: Ғылыми-танымдық аңсар; Тарихи материалдар* (Қайта бас.). ҒЫЛЫМ.

Бопайұлы, Б. (2017). *Салт-дәстүр сөйлейді: Отбасы хрестоматиясы*. Орхон.

Kartaeva, T. (2020). Güney Kazakistan'daki baksılık ve eltilik geleneğinin Şamanlık kökleri: 19. yüzyıl ve 20. yy. baş dönemleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 94, 191–218. <https://izlik.org/JA52KL77AT>

Kartaeva, T., & Kalniyaz, B. (2017). The Kazak wedding “Betashar”: Regional features and rites. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 84, 195–210. <https://izlik.org/JA48NC92GK>

Shadkam, Z., & Paltore, Y. (2018). Linguocultural characteristics of guest hosting traditions of Kazakh and Turkish people. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 169–185. <https://izlik.org/JA53LB68AU>

Жүнісов, А. (1994). *Фәниден бақиға дейін*. Алматы.

Қалиев, С., Оразаев, М., & Смайылова, М. (1994). *Қазақ халқының салт-дәстүрлері*. Рауан.

Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары: Біртұтастығы және ерекшелігі (С. Әжіғали, құраст.; 1-том). (2005). Арыс.

Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары: Дүниеге келгеннен өмірден озғанға дейін (Отбасылық әдет-ғұрыптар ертеректегі авторлардың еңбектері бойынша) (С. Әжіғали, құраст.; 2-том). (2006). Арыс.

Орынбеков, М. (2002). *Қазақ сенімдерінің бастаулары: Оқу құралы*. Қазақ университеті.

Өсеров, Н., & Естаев, Ж. (1992). *Ислам және қазақтардың әдет-ғұрпы*. Қазақстан.

Temirkhanov, B., & Abzhalov, S. (2023). Абайдың отыз сегізінші қара сөзі желісінде діни сауаттылық мәселесі. *Eurasian Journal of Religious Studies*, 35(3), 28–39. <https://doi.org/10.26577/EJRS.2023.v35.i3.r3>

Толеубаев, А. Т. (1991). *Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX – начало XX вв.)*.

Tumashbay, T., & Tankish, N. (2025). Youth and socio-cultural values: Contemporary trends and transformations. *Hikmet*, 1(3), 52–65. <https://journals.ayu.edu.kz/index.php/hikmet/article/view/4805>

REFERENCES

Abdullina, A., Obayeva, G., Mukhan, A., & Olzhabayev, B. (2026). Çağdaş Kazak nesrinde mit ve folklor dönüşümünün görünümü: Yeni mitoloji anlayışı yaklaşımına dayalı bir inceleme [The Representation of Myth and Folklore Transformation in Contemporary Kazakh Prose: A Study Based on the New Mythology Approach]. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 118, 389–408. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1921107> (In Turkish).

Abylqasymov, B. (1993). *Telqonyr: Qazaqtyn kone nanyim-senimderine qatysty ghuryptyq folklor* [Telqonyr: Kazakh Ritual Folklore Related to Ancient Beliefs]. Gylym. (In Kazakh).

Alpysbay, A., & Baltymova, M. (2025). Traditional culinary culture of the Kazakh people and its integration with the principles of Islamic nutrition. *Hikmet*, 2(4), 17–29. <https://journals.ayu.edu.kz/index.php/hikmet/article/view/5266> (In English).

Aqatay, S. N. (2011). *Kun men kolenke: Ghylymi-tanymdyq ansar; Tarikhi materialdar* (Qayta bas.) [The Sun and the Shadow: Scholarly and Educational Reflections; Historical Materials]. Gylym. (In Kazakh).

Bopayuly, B. (2017). *Salt-dastur soyleydi: Otbasy khrestomatiyasy* [Traditions Speak: A Family Anthology]. Orkhon. (In Kazakh).

Kartaeva, T. (2020). Güney Kazakistan'daki baksılık ve eltilik geleneğinin Şamanlık kökleri: 19. yüzyıl ve 20. yy. baş dönemleri [The Shamanic Roots of the Baksylyk and Eltilik Traditions in Southern Kazakhstan: The 19th and Early 20th Centuries]. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 94, 191–218. <https://izlik.org/JA52KL77AT> (In Turkish).

Kartaeva, T., & Kalniyaz, B. (2017). The Kazak wedding “Betashar”: Regional features and rites. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 84, 195–210. <https://izlik.org/JA48NC92GK> (In English).

Shadkam, Z., & Paltore, Y. (2018). Linguocultural characteristics of guest hosting traditions of Kazakh and Turkish people. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 169–185. <https://izlik.org/JA53LB68AU> (In English).

Zhuniso, A. (1994). *Faniden baqigha deyin* [From the Transient World to Eternity]. Almaty. (In Kazakh).

Qaliev, S., Orazaev, M., & Smayylova, M. (1994). *Qazaq khalqynyn salt-dasturleri* [The Customs and Traditions of the Kazakh People]. Rauan. (In Kazakh).

Qazaq khalqynyn dasturleri men adet-ghuryptary: Birtutastyghy zhane erekshegi (S. Azhighali, qurast.; 1-tom) [The Traditions and Customs of the Kazakh People: Their Unity and Distinctive Features]. (2005). Arys. (In Kazakh).

Qazaq khalqynyn dasturleri men adet-ghuryptary: Duniege kelgennen omirden ozghangha deyin (Otbasılıq adet-ghuryptar erterektegi avtorlardyn enbekteri boyynsha) (S. Azhighali, qurast.; 2-tom). (2006) [The Traditions and Customs of the Kazakh People: From Birth to Death (Family Customs Based on the Works of Earlier Authors)]. Arys. (In Kazakh).

Orynbekov, M. (2002). *Qazaq senimderinin bastaulary: Oqu quraly* [The Origins of Kazakh Beliefs: A Textbook]. Qazaq universiteti. (In Kazakh).

Oserov, N., & Estaev, Zh. (1992). *Islam zhane qazaqtardyn adet-ghurpy* [Islam and the Customs of the Kazakhs]. Qazaqstan. (In Kazakh).

Temirkhanov, B., & Abzhalov, S. (2023). Abaidyñ Otyz Segizinşi Qara Sözi Jelisinde Dini Sauattylyq Mäselesi [The problem of religious literacy in the thirty-eighth word of edification of Abai]. *Eurasian Journal of Religious Studies*, 35(3), 28-39. <https://doi.org/10.26577/EJRS.2023.v35.i3.r3> (In Kazakh).

Toleubaev, A. T. (1991). *Relikty doislamskikh verovaniy v semeynoy obryadnosti kazakhov (XIX – nachalo XX vv.)* [Remnants of Pre-Islamic Beliefs in Kazakh Family Rituals (19th–Early 20th Centuries)]. (In Russian).

Tumashbay, T., & Tankish, N. (2025). Youth and socio-cultural values: Contemporary trends and transformations. *Hikmet*, 1(3), 52–65. <https://journals.ayu.edu.kz/index.php/hikmet/article/view/4805> (In English).